

ÇAĞDAŞ SANAT İLE MİNYATÜR'ÜN BULUŞMASI: SHAHZIA SIKANDER'İN SANATI

Filiz ADIGÜZEL

Doç., Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, filiz.adiguzel@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6032-7027

Adigüzel, Filiz. "Çağdaş Sanat ile 'Minyatür'ün Buluşması: Shahzia Sikander'in Sanatı". idil, 101 (2023 Ocak): s. 1–10. doi: 10.7816/idil-12-101-01

ÖZ

Bu makalenin amacı, 21. yüzyıl çağdaş sanat ortamındaki Batı'ya odaklanmış ve Batılı değerlere dayanan eğilimlerin değişerek, farklı bir coğrafya ve kültürün mirasını devralmış, Batılılara göre 'yeni' bir biçime – 'minyatür'e – yönelişini, Pakistanlı sanatçı Shahzia Sikander ile örneklendirmektir. Minyatür, Batı sanat tarihi yazımının oryantalist ve indirgeyici tutumuyla sınıflandırdığı, sorunlu bir kavram olan 'İslam sanatı'nın önemli kollarından kitap sanatlarına ait bir sanattır. Bugün, 'minyatür', çağdaş uygulamalarda kullanılan ve hatta öne çıkan/çıkarılan bir terim olarak kabul görmektedir. İslâm ülkelerinin çoğunda minyatür sanatı geleneğinin ve üretimin kesintisiz devam ettiği söylenemez. Ancak, 1971'den itibaren farklı devletler olarak ayrılmış olsalar da Güney Asya ülkelerinin kültürel anlamdaki güçlü bağları ve geleneksel sanat üretimi devam etmiştir. 1990'larda, geleneksel minyatür eğitimi olarak çalışmalarında çağdaş sanat dilini kullanan Pakistanlı sanatçı Shahzia Sikander, Batı'nın/çağdaş'ın geleneksel ve İslâmî olan 'minyatür'le yeniden buluşturmuştur. Bu çalışma kapsamında çağdaş sanat ile 'minyatür'ün buluşması, Sikander'in öne çıktığı ilk minyatür çalışması ve takip eden seçilmiş çalışmaları üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Shahzia Sikander, Minyatür, İslam Sanatı, Orta Doğu Sanatı, Pakistan Sanatı

Makale Bilgisi:

Geliş: 16 Kasım 2022

Düzeltilme: 10 Aralık 2022

Kabul: 2 Ocak 2023

Giriş

21. yüzyıl çağdaş sanat ortamında, dönüşen zevkler ve eğilimlerle birlikte, geleneksel bir ifade aracı olan ve Batı'dan gelen bir kaynak olarak değil de Orta Doğu'ya ve özellikle de İslam'a ait bir kültür coğrafyasından doğan 'minyatür'ün öne çıktığı görülmektedir. Küreselleşen çağdaş sanat ortamının Orta Doğu'ya yönelişi ise, muhtemelen, uzun süredir çağdaş sanatın odak noktasının sadece 'Batı'ya ve 'Batılı' değerlere dayanmasıyla açıklanabilir. Bu bağlamda, başta bienaller olmak üzere karma/solo sergilerde ve müze koleksiyonlarında çağdaş sanata ilişkin yeni ve farklı bir biçim olarak kabul gören 'minyatür', Batı'nın kurduğu çağdaş sanat dünyası için bambaşka biçim olanakları sunmuştur.

Çağdaş sanat dünyası bu dönemde yüzünü, kökenleri İslam dinini kabul etmiş coğrafyalardan gelen ve sanatsal kimliklerini bu kökenle ilişkilendiren sanatçıların eserlerine çevirmiştir. Bu noktada, 1990'lerden itibaren Lahor'da *National College of Arts*'da (Ulusal Sanat Koleji) almış olduğu geleneksel minyatür eğitimi ile çağdaş sanat argümanlarını kullanarak ortaya koyduğu/geliştirdiği geleneksel minyatür temelli biçim dili ve sıradışı çalışmaları ile Pakistanlı sanatçı Shahzia Sikander'in üretimi oldukça dikkat çekicidir. 1969'da Pakistan'da doğan Sikander'in üretimlerinde, içine doğduğu coğrafyanın tarihsel ve kültürel süreçleriyle etkin bir ilişkiye girdiği gözlemlenir. Sanatçı, adeta Batı ve Doğu arasında 'yeniden mutabakat' (reconciliation) ve uzlaşma yolu aramaktadır. Bu bakımdan, başlangıcından itibaren Sikander'in çalışmalarında melez (hybrid) nitelikler görmek kaçınılmazdır. Sikander, Hindu mitolojisinden ve Babür dönemi minyatürlerinden esinlenmiş ve özellikle Babür dönemi klasik minyatür üslubunun teknik özelliklerini (tarama, noktalama gibi fırça teknikleri ile pigment boya ve altın kullanımı vb.) vurgulayarak kullanmıştır. Sikander'in sanatına etkisi olan durumlardan biri de İslâmî bir coğrafyada, Pakistan'da Müslüman bir kadın olarak doğmuş olmasıdır; buna göre, çalışmalarında cinsiyet, din, hiyerarşi ve Batı-Doğu karşıtlığı konularını farklı perspektif ve önermelerle sorguladığı açıkça algılanmaktadır.

Bu makalenin amacı, özellikle 2000'li yıllardan sonra çağdaş sanat dünyasının, farklı bir coğrafya ve kültürün mirasını devralmış, Batılılara göre 'yeni' bir ifade biçimi olan 'minyatür'e yönelişini, Pakistanlı sanatçı Shahzia Sikander örneğinde değerlendirmektir. 1990'larda, geleneksel minyatür eğitimi olarak çalışmalarında çağdaş sanatın dilini kullanan Sikander, 'Batı'nın/çağdaş'ın geleneksel ve İslâmî olan 'minyatür'le yeniden buluşturmuştur. Bu çalışma kapsamında 'çağdaş' ile 'minyatür'ün buluşması, Sikander'in seçmiş çalışmaları üzerinden incelenmiştir.

Çağdaş Sanat ile 'Minyatür'ün Buluşmasına Giden Yol

Sanat tarihçisi Nada Shabout (2016: 80), 2013 yılında Art Jameel ve Victoria and Albert Museum'un iş birliğiyle üçüncüsü düzenlenen 'Jameel Ödülü' (Jameel Prize) için jüri üyesi olarak davet edildiğinde, seçilen eserin 'çağdaş' olanla 'İslâmî' olan arasındaki ilişkiyi tanımlayacağından dolayı kaygılı olduğunu ifade etmişti. Bu kaygının nedeni, Shabout'un da farkında olduğu, günümüzde hızla popülerleşen 'çağdaş İslâm sanatı' nitelemesinin kriterlerinin ya da içeriğinin ne olduğuyla ilgili kesin bir görüşün bulunmayışı ve belki de kesin bir tanımlama yapmanın imkansızlığından kaynaklıydı. Çünkü Ödül'ün hedefi, "İslami gelenekten ilham alan çağdaş sanat ve tasarım için uluslararası bir ödül olarak 21. yüzyılda İslâm kültürü hakkında çağdaş uygulama ile İslami gelenek arasındaki ilişkiyi keşfetmek" (Bağlantı 1, 2021) olarak tanımlanmıştı.

İlk kez 2009'da verilmiş ve 2021'de altıncısı düzenlenmiş olan Jameel Ödülü'nün, bugün, çağdaş sanat dünyasında kendine sağlam bir yer edindiği söylenebilir. Ödül, hâlâ aynı sanatsal ve kavramsal seçim kriterlerini uygulayarak, İslâm'ın sanat geleneklerini kullanan ve onlardan izler taşıyan eserlerin temsil ettiği 'anlam' üzerindeki arayışını sürdürmektedir (Bağlantı 2, 2021). Bu noktada Ödül, aslında göz ardı edilmiş ya da bilinçli olarak uzak durulmuş bir tartışmaya da böylelikle zemin hazırlamaktadır: 'İslâm sanatı', 'İslâm sanat gelenekleri' ve 'çağdaş sanat' kavramlarını yan yana getirerek bu kavramları birleşik/tek bir kategoride düşünmek.

Jameel Ödülü, elbette, kültür ve sanat eleştirisi kuramları bakımından birbirine neredeyse karşıt ve farklı bağlamlarda değerlendirilmesi gereken bu kavramların, 'çağdaş İslâm sanatı' nitelemesi altında biraraya gelmesine katkıda bulunan tek etkinlik değildir. Victoria and Albert Museum'un yanısıra 2000'lerin başı, dünyanın önde gelen müzelerinin İslâm sanatının 'çağdaş' ürünlerini sergileme ve hatta kalıcı koleksiyon için bu ürünleri satın alma yoluyla Batı'nın İslâm coğrafyası, kültürü ve sanatıyla olan bağını güçlendirdiği yıllar olmuştur.

2005'te British Museum'da açılan 'Word into Art: Artists of the Modern Middle East' (Sanata Yansıyan Kelimeler: Modern Orta Doğulu Sanatçılar) adlı sergi, hat/yazı sanatı geleneğini sürdüren yetmiş kadar Orta Doğulu sanatçıyı biraraya getirmiştir (Adıgüzel Toprak, 2006: 70). Birleşik Arap Emirlikleri ve Dubai'den

sponsorlarla düzenlenmiş olan sergi, "yeni Orta Doğu sanatını tanıtmak adına önemli bir adım" (Porter, 2006: 7) olarak nitelenmişse de esasen 'gelenek' ile 'çağdaş' arasında bir ilişki kurma arayışını ifade etmektedir. Bu serginin açılışından üç yıl sonra, Londra Saatchi Gallery'de 2009'da açılan 'Unveiled: New Art from the Middle East' (İfşa Edilen: Orta Doğu'nun Yeni Sanatı) adlı serginin de aynı bakış açısını ve dili devam ettirdiği görülür (Bağlantı 3, 2018).

Jameel Ödülü, sözü geçen sergiler, hazırlanan kataloglar vb. etkinlikler, Ortadoğulu Müslüman sanatçılar ve eserleri için Batı'da büyük bir ilginin oluşmasına neden olmuştur. Kaldı ki bu dönemde Batı, uygarlaşmanın, ulusallaşmanın ve modernleşmenin ölçütü olarak saydığı, 18. ve 19. yüzyıllardan kalma klasik müzecilik anlayışını terk etmiş, Batı'nın bütün kültürleri eşitlediği bir döneme girilmiştir. Bu noktada, 2000'ler ve sonrasında, küreselleşmenin politik söylemlerinden olan 'Avrupa-merkezlilik'in sanat alanında değer gören bir unsur olmaktan çıkması da Orta Doğu'ya ve 'İslâmî' olana yönelimi açıklamaktadır (Adigüzel Toprak, 2018: 148).

Bu dönemde, İslâmî ya da etnik kimliklerini vurgulayarak Batı normlarında üretim yapan Orta Doğulu sanatçıların, modernizmin öteki olanı dışlayıcı tutumuna bu yolla bir karşı duruş sergiledikleri kabul edilebilir. Shabout'a göre (2020: 88), modernizmin mesafeli ve dışlayıcı tutumuna olan bu karşı duruş, aynı zamanda bir "postmodern dahil etme zaferidir. Çünkü günümüzde 'çağdaş' (contemporary) kavramı, 'modern'in keskin Batılı çerçevesinin aksine, 'İslâm sanatları'nı – bu sanatların içeriği her ne olursa olsun – kendi kapsamı içinde barındırabilmektedir. Ancak Babaie'ye göre (2011: 133), Orta Doğulu sanatçıların 'İslâm' ve 'modernlik'le ilgili bağ kurarak 'çağdaş sanat' yapabilmeleri için bir din olarak 'İslâm' merkezli bakış açılarından kurtulmaları gerekir. Örneğin, 90'ların sonunda öne çıkan Orta Doğulu sanatçılardan biri olan ve Amerika'da yaşayan İranlı Shirin Neshat, 'İslâm'ı kimliğini niteleyen bir özellik olarak almadan, dinî çerçevenin dışına çıkarak kendi kültürünün dinamiklerini anlama ve keşfetme yoluna gitmiştir. Shirin Neshat, İslâm'ın cinsiyetçi yaklaşımlarını, Batı'nın feminist bakış açısını kullanarak eleştirmiştir; 'Women of Allah' (Allah'ın Kadınları) adlı fotoğraf serisinde İran'daki İslâm Devrimi sonrası dinin kadınların hayatını nasıl etkilediğini ve kendi toprakları dışında yaşamak zorunda kalan bir kadın olarak kendi yaşamını da konu edinmiştir (Babaie, 2011: 135).

'Çağdaş İslâm sanatı', pek çok açıdan tartışmalı olsa da Batı temelli çağdaş sanat dünyasında popüler bir terim haline almış ve sanatçılarla birlikte izleyicileri, 'çağdaş' ve 'İslâmî' olanın ne olduğuyla ilgili yeniden düşünmeye itmiştir. 90'lı ve 2000'li yılların 'çağdaş İslâm sanatı' üzerine bu türden etkinlikler ve tartışmalarla geçmesinin, 'İslâm sanatı'nın çağdaş sanat ortamında görünür hale gelmesini sağladığı açıktır. Bunun yanında, Nada Shabout, Susan Babaie, İftikhar Dadi ve Wendy M. K. Shaw gibi 'İslâm sanatı' ana başlığı altında çalışan sanat tarihçi ve eleştiri kuramcıları, İslâm'ın modernlik ve çağdaş sanatla olan ilişkisini kurmak ve Batı'nın geleneksel sanat tarihi yazımındaki sorunları saptama eğilimindedirler. Ancak bu araştırmacıların üzerinde durdukları sanatçılar, içine doğmuş oldukları İslâm kültüründen dolayı 'İslâm'ı bir kimlik olarak kullanan ve çoğunlukla anadilleri Arapça olan çağdaş sanatçılardır. Örneğin, Shabout'un 2007'de yayınlanan 'Modern Arab Art: Formation of Arab Aesthetics' (Modern Arap Sanatı: Arap Estetiğinin Oluşumu) (Shabout, 2007) adlı kitabının ana fikri, 'dil' ve 'İslâm' olgusu üzerinden Arap dünyasının Avrupa modernizmiyle olan ilişkisi ve çağdaş sanat alanındaki üretimlerinin eleştirisini yapmaktır. Arapça konuşan Müslüman ülkelerde dil ve din üzerinden sağlanan kültürel birlik, Batı'ya göre 'tektipleşmiş' bir sanat anlayışını yüzyıllarca sürdürmüş olsa da Arap dünyasında 1950'ler itibarıyla 'modern' etkili açılımlar görülmeye başlamıştır. Türkiye'nin 'geleneksel sanatlar' ve 'modern sanat'la ilgili Cumhuriyet sonrası yaşamış olduğu süreç, Arap ülkelerindeki benzer bir biçimde gelişmişse de bu ülkelerin modernleşme süreçleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle bugün Batı çağdaş sanat ortamında kullanılan 'modern/çağdaş Orta Doğu sanatı' ya da 'çağdaş İslâm sanatı' gibi nitelermelerle çoğunlukla Arap, İran, Hint ve son zamanlarda ise yoğun biçimde Pakistan kökenli sanatçıların kastedildiğini hatırlamak gerek.

Shahzia Sikander ve Sanatı

19. yüzyıl sonu – 20. yüzyıl başlarında Avrupa modernizmi ve oryantalist düşünce sayesinde 'öteki'leştirilen İslâm kültürü ve buna bağlı gelişen düşünce biçimi, İslâm'ın sanat geleneklerini de bilinçli olarak dışlamıştır. Böylelikle Batı, kendi yarattığı 'öteki'nin üzerindeki kültürel hegemonyasını sağlamlaştırmıştır. Modernleşme süreçlerini de bu bağlamda yaşayan Pakistan ve Hindistan gibi Müslüman Güney Asya ülkeleri ile İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan gibi ülkelerin sanatta 'İslâmî' ve 'geleneksel' olandan kaçındıkları bir dönem geçirdikleri bilinmektedir.

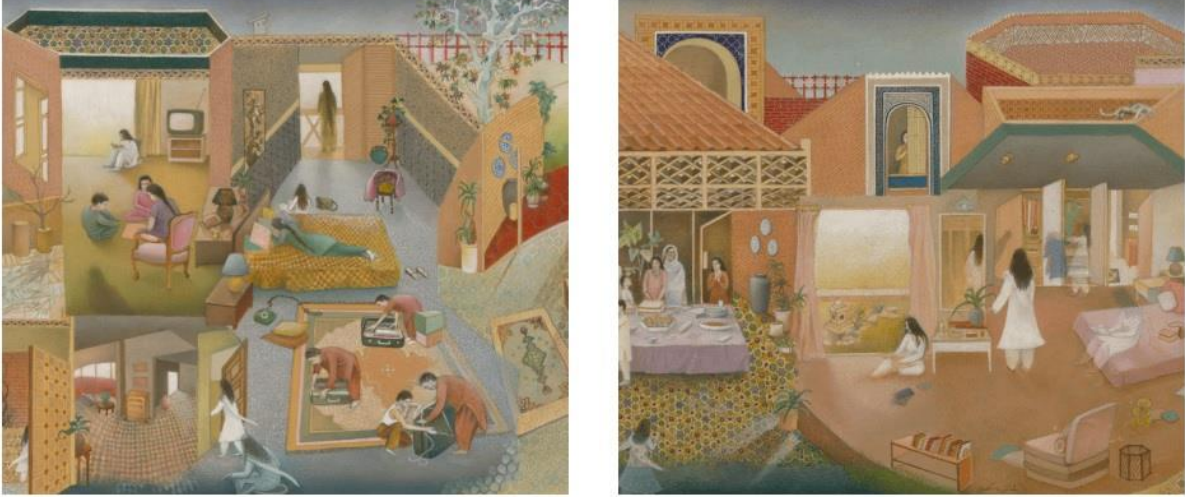
20. yüzyılın ikinci yarısında Müslüman Güney Asya'da Avrupa modernizminin kültürel alandaki güçlü etkisi, saray sanatlarının – özellikle kitap resmine/minyatüre ait geleneksel biçimlerin – estetik ve kavramsal boyutunun gözardı edilerek yalnızca bir zanaat türüne indirgenmesine neden olmuştur. Bu tutum, modernizmin ortaya koyduğu Batılı sanat akımlarının benimsenmesine ve bölgedeki sanat okullarının tuval resmine yönelik 'minyatür'ü eğitim programlarından çıkarmalarına yol açmıştır (Desai, 2020: 72). Ancak, henüz Lahor şehri İngiliz sömürgesiyken, 1875'te 'Mayo School of Industriel Arts' (Mayo Endüstriyel Sanatlar Okulu) adıyla kurulan ve bağımsızlık sonrası 1958'de 'National College of Arts' (Ulusal Sanat Okulu) adını alan okul, Pakistan'ın geleneksel minyatür sanatı eğitimini biçim, teknik ve malzemeler konusunda sürdürmüştür. İngiliz sömürgeciliği döneminde gözden düşen ve 'el sanatı' olarak nitelenen minyatür sanatı, Pakistan'ın bağımsızlığıyla birlikte İslâm kültürüne ait geleneksel sanat konumuna yükseltilmiştir (Nasar, 2008: 48).

Shabout'a göre (2020: 90), Babür dönemi minyatür sanatının güçlü mirası ve 1980'lerde yeniden minyatür sanatı derslerinin verilmeye başlandığı Ulusal Sanat Okulu'nun anlayışı sayesinde Pakistanlı sanatçılar, 'minyatür'ü çağdaş bir araca dönüştürmüşlerdir. Ulusal Sanat Okulu'nun minyatüre dair eğitim programı ise, hem geleneksel hem de çağdaş/güncel olanın, ayrı ayrı teorik ve pratikte uygulanması etrafında şekillenmiştir. Buna göre, öğrenciler lisans eğitimlerinin ilk yıllarında özellikle Babür dönemi minyatürlerinde görülen üslupları çözümlenme ve röprodüksiyonlarını yaparak uygulama tekniklerini deneyimleme yoluyla geleneksel olanla bağlarını güçlendirmektedir. Sonrasında ise öğrenciler mezuniyetleri için bireysel bir proje hazırlayarak çağdaş sanat argümanlarıyla tanışmaktadır. Öğrencilerin çoğu, postmodernist bir eğilimle geleneksel olanı bağlamından koparıp yeni bağlamlar yaratmış ve bunu yaparken de geleneksel minyatürlerde karşılaştıkları kimi motifleri ödünç alıp dönüştürme yoluna gitmişlerdir. Babür dönemi minyatürleri bu tür çalışmalar için en çok tercih edilen kaynaklardan olmuştur; özellikle Lahor'un Babür döneminde minyatürlü yazma üretim merkezi olması da, Ulusal Sanat Okulu öğrencileri ve günümüz Pakistan sanatçıları için bu minyatürlerin vazgeçilmez birer kaynak olmasını açıklamaktadır (David, 2007: 2-3).

1969'da Lahor'da doğan Pakistanlı sanatçı Shahzia Sikander, 1987'de Lahor Ulusal Sanat Üniversitesi'nde başladığı lisans eğitimini 1991'de tamamladığında, 'The Scroll' (Rulo) adını verdiği tez çalışması (bi tirme projesi) büyük ses getirmiştir. Sikander'in, bu çalışmasında çağdaş sanatın dilini kullanarak geleneksel olandan kopmayan bir üslup sergilemiş olması bu etkinin oluşumunda rol oynamıştır (Resim 1).

Resim 1. 'The Scroll' (Rulo), çayla boyanmış *wasli* kağıt üzerine bitkisel pigment boya ve suluboya, 1989-1990 (Bağlantı 4, 2023).

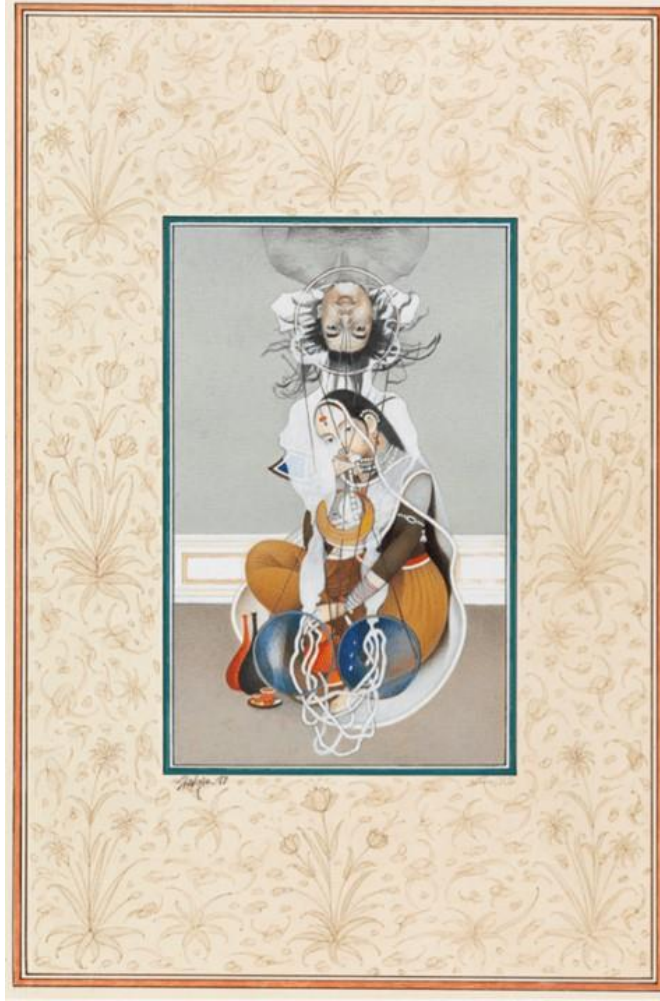
Resim 2. 'The Scroll'dan (Rulo) detay (Bağlantı 4, 2023).

Sikander bu çalışmada doğup büyüdüğü evi mekân olarak kullanmış ve kompozisyonda başından sonuna bir süreklilik sağlamıştır. Burada, çalışmanın formatının bir 'rulo' olması esasen Orta Asya etkisine bir gönderme gibi görünse de Sikander kullandığı malzeme ve tekniklerle tamamen Babür ve Safevi dönemi minyatür sanatının biçimsel özelliklerine bağlı kaldığını göstermiştir. 'The Scroll'un mekân kurgusu, Babür ve Safevi minyatürlerindeki şemayı yansıtır. Sikander, yaşadığı evin iç mekânlarında öyküsünü anlatırken hem iç hem de dış mekâna ait mimari elemanların yerleştirilişi, doğa elemanlarının kullanılışı (özellikle ağaçlar ve küçük bitkiler), renk skalası, fırça tekniği (tarama, noktalama vb.) ve malzeme (el yapımı kağıt üzerine guaj ve suluboya) gelenekle olan bağını gösterir. İlk bakışta ince işçiliğin dikkat çektiği klasik bir kompozisyonun taklidi gibi görünen 'The Scroll', Sikander'in kişisel hikayesini anlattığı ve bununla da kimlik arayışı ve kadın bedeninin özgürlüğünü sorguladığı kavramsal bir çalışmadır.

Sikander'in minyatür ve çağdaş sanatı biraraya ve bazen de karşı karşıya getirdiği serüveni, minyatüre ve geleneksel tekniklerle malzemeye duyduğu ilgi ile başlamıştır. Eğitim aldığı Lahor Ulusal Sanat Okulu'nda ağırlıklı olarak Batı tarzı resim eğitimi veriliyor olsa da Sikander, bir bölüm olarak 1982'de kurulan 'Minyatür' üzerine çalışmaya karar vermiştir. Lahor Ulusal Sanat Okulu'nda minyatür sanatının başlıbaşına bir bölüm olarak kurulmasına önayak olan akademisyen-sanatçılar Zahoor ul Akhlaq (1941-1999) ve öğrencisi Beşir Ahmed'dir. Sikander, Akhlaq'ın ve Ahmed'in büyük boyutlu resimler üreterek 'minyatür'ü yapıbozuma uğratmalarından ilham alarak kendi 'minyatür'ünü inşa etmiştir. Pakistan'da 'wasli' olarak bilinen, esasen murakka yapımının bir benzeri olan geleneksel kağıt yapımını, bitkisel boya elde etme yöntemlerini, sincap tüylerinden fırça yapımını ve mineraller ve taşlarla boya yapımını öğrenen Sikander, bu teknikleri postmodern bir bakış açısıyla kullanmıştır (Nasar, 2008: 48-50).

Sikander'in bir sanat biçimi olarak 'minyatür' ve postmodern olanla diyalog kurması, video sanatı, enstalasyon, performans gibi yeni ve çağdaş sanatsal ifade biçimlerini denemesi sayesinde olmuştur. Amerika'daki Rhode Island School of Design'da yüksek lisans eğitimini tamamlayan Sikander'in bu dönemde deneyimlediği çağdaş kavramlar ve farklı teknikler kendi özgün üslubu için yeni yollar açmıştır. Bu dönemde Sikander, ağırlıklı olarak Pakistan'ın tarihinin (özellikle sömürge yıllarını ve sonrasını) yanı sıra Batılı kimlik, cinsiyet, cinsellik, ırk, sınıf ve çok kültürlülük gibi konuları sorgulamış ve bugün Pakistan çağdaş sanatı için en ilham verici sanatçılardan biri haline gelmiştir. Zaman içinde sorguladığı bu konular çağdaş uygulamalarına/minyatürlerinin içeriğini oluşturmuş ve Sikander kendini geleneksel biçimlerden ayıran kişisel sembollerini yaratmaya başlamıştır.

Sikander'in yüksek lisans eğitimiyle birlikte yaşamaya başladığı Amerika'da azınlık olarak sınıflandırıldığını farketmesi, bu durumu incelikli bir ironiyle sanatına yansıtmasına neden olmuştur. 1995-97 yılları arasında Houston'daki Glassell School of Arts'da misafir sanatçı olarak çalıştığı dönemde de çayla boyanmış wasli (murakka) üzerine kök boya, suluboya ve pigment boya kullanarak sergilediği geleneksel teknikleri, ele aldığı konu ve kompozisyonla çağdaş sanata adapte etmiş görünmektedir (Bağlantı 4, 2023) (Resim 3-4).

Resim 3. 'Reinventing Dislocation' (Yerinden Edilmenin Yeniden Keşfi), Wasli kağıt üzerine bitkisel boya, suluboya ve guaj, 1997 (Bağlantı 4, 2023).

Resim 4. 'Fragmanted Disorder' (Parçalanmış Kargaşa), Wasli kağıt üzerine bitkisel boya, füzen, suluboya ve guaj, 1996 (Bağlantı 4, 2023).

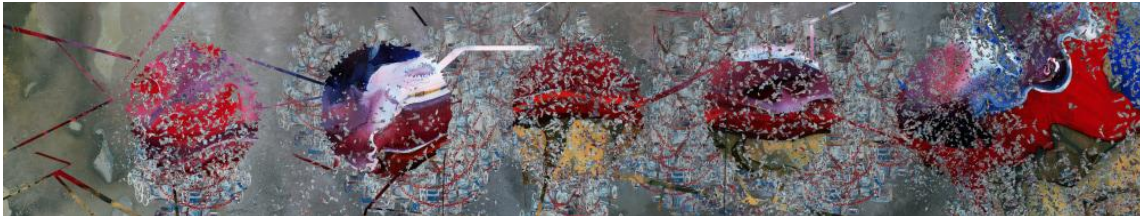
Shabout'un, Sikander'in İslâm kültüründen gelen minyatürü çağdaş sanat alanına taşımasıyla ilgili ifadelerinden de anlaşılacağı üzere 2000'lerin başı, Sikander'in sanatındaki değişimlerin ve dönüşümün başladığı yıllardır: "Dijital güncel sanat platformu Art21, Pakistan kökenli Amerikalı sanatçı Shahzia Sikander'a dair bir program sunduğunda minyatür büyük bir hızla sanat alanında görünür hale geldi. İslâmî bir biçimin yeniden canlanması olarak yaygınlaştı ve bu bağlamda sanat tarihinde 'Batılı olmayan' bir gelişime olan inancı artırdı" (Shabout, 2020: 88).

Art21'in 2001'de yayınladığı video serilerinin ilkinde, 'Spirituality' (Maneviyat) adlı bölümde beş sanatçıdan biri olarak yer alan Sikander, videosunda, geleneksel olanla teknik, malzeme, konu olarak nasıl bağ kurduğunu anlatır. Bu videoya kısa bir tanıtım metni olarak eklenmiş yazıda Sikander'le ilgili "minyatür sanatını çağdaş sanat alanına taşıdı" ifadesi, minyatürün Batı çağdaş sanat ortamındaki varlığını da meşrulaştırıyordu (Bağlantı 5, 2021).

2013'te Birleşik Arap Emirlikleri'nde 'Sharjah Art Foundation' (Sharjah Sanat Vakfı) tarafından düzenlenen 'Yeniden Doğuş, Yeni Bir Kültür Coğrafyasına Doğru' temalı 11. Sharjah Bienali'ne davet edildiğinde Sikander, 2011'den beri video animasyona çevirdiği çizimlerinden yola çıkmış ve böylece ünlü eseri 'Parallax'ı 2013'te meydana getirmiştir (Resim 5-6). 'Parallax', 15 dakika 25 saniye uzunluğunda bir sesli dijital animasyon videosudur. Yüzlerce detaylı çizimden oluşan 'Parallax', Sikander'in Birleşik Arap Emirlikleri'nin kendine özgü doğasına yaptığı seyahatten esinlenir ve sömürgecilik tarihinin, iktidar ve kültürel otorite mekanizmalarını ve İran Körfezi'ndeki Hürmüz Boğazı'nın kontrolüyle ilgili yaşanan gerginlikleri ele alır. 'Parallax', disiplinlerarası görsel ve sözel dili, karşılıklı yaşanan göçleri, kültürün ve insan kimliğinin değişkenliğini keşfeder. Sikander'in kullandığı Pakistan'a özgü saç modeli 'gopi' saç motifi, parçalanmış bedenler ve çeşitli manzaralar birer sembol olarak yeni bir görsel dil yaratırlar. Hareket, tekrar, hız ve büyüklük aracılığıyla yeni çağrışımlar geliştiren ve tarihsel anlatı, çatışma, dışlama ve kayıplara dair algıları sorgulayan 'Parallax'ın müziği de esere odaklanılmasını sağlayan bir başka unsurdur. 2017 yılında Pulitzer Ödülü alan Du Yun'un bestelediği orijinal müziği, esere gerilim ve ritim katar. 'Parallax', anıtsal ölçekli ve zemine yerleştirilmiş aynalar sayesinde tekrar yansıtılan görüntülerle makânı tamamen saran bir anlatıma sahip görsel ve işitsel bir yapıt olarak kabul edilebilir (Tüzün ve Gürses, 2017: 531). 11 Ağustos 2020 – 17 Ocak 2021 tarihleri arasında Pera Müzesi'nde açık kalan 'Minyatür 2.0 Güncel Sanatta Minyatür' (Bağlantı 6, 2020) adlı sergide gösterilen 'Parallax', sonrasında, 20 Mart – 5 Haziran 2022 tarihlerinde New York'ta The Morgan Library'de 'Shahzia Sikander: Extraordinary Realities' (Shahzia Sikander: Sıradışı Gerçekler) (Bağlantı 7, 2022) adlı sergide gösterilmiştir.

Resim 5. 'Parallax', Sesli dijital animasyon, 15 dakika 25 saniye, 2013 (Bağlantı 4, 2023).

Resim 6. 'Parallax', Sesli dijital animasyon, 15 dakika 25 saniye, 2013 (Bağlantı 4, 2023).

Sikander'in sanat hayatının ilk on beş yılında ürettiği eserlerin gösterildiği retrospektif bir sergi olan 'Shahzia Sikander: Extraordinary Realities' (Shahzia Sikander: Sıradışı Gerçekler), Sikander'in hâlâ cazibesini koruyan sembolik dilini ve alışılmış çağdaş sanat kalıplarının dışında bir tutumu olduğunu vurgulamaktadır (Bağlantı 7, 2022). Naib Mian, bu serginin gösterimde olduğu sırada The New Yorker'da yayımlanan 'How Shahzia Sikander Remade the Art of Miniature Painting' adlı yazısına, "'Sıradışı Gerçeklikler'de sanatçı, modern dünyayı sorgulamak için bir zamanlar göz ardı edilmiş bir biçimi kullanır" (Mian, 2022: 1) ifadesiyle başlar. Mian'ın (2022: 1), "bir zamanlar göz ardı edilmiş bir biçim" ile kastettiği, Sikander'in çalışmalarında dönüştürerek kullandığı, Pakistan'ın kültürel geçmişine ait geleneksel 'minyatür'dür. Tarihsel ve geleneksel yanı sıra bir saray sanatı olarak 'minyatür' – bir başka deyişle İslam'ı kabul etmiş ülkelerin geleneksel 'kitap resmi' – esasen, Türkiye'de olduğu gibi 20. yüzyıl başında Pakistan'da da işlevini kaybetmiş ve minyatürlü yazma geleneği böylelikle terkedilmiştir. Bu tarihten sonra minyatür üretimi bir sanat dalı olarak sürdürülse de kesintiye uğramış, yukarıda da bahsedildiği gibi, 1982'de Lahor'daki Ulusal Sanat Okulu'nda özel olarak bir minyatür bölümü açılana dek de gözden düşmüş bir sanat olarak kalmıştır. Mian'a göre (2022: 3), Sikander'in bu noktada 'minyatür'ü yepyeni bir ifade dili olarak yeniden keşfi, O'nun Ulusal Sanat Okulu'nda o zamanlar aslında 'kitsch' olarak görülen minyatürün geleneksel üslup ve kalıplarını öğrenme ve uygulama hevesiyle başlamıştır. İslam coğrafyasında doğmuş ve üretilmiş geleneksel minyatürün çağdaş sanatla buluşmasının ilk örnekleri olarak kabul edilebilecek eserler üreten Shahzia Sikander'in, henüz çok yakın bir tarihte (1947) İngiliz sömürgesi olmaktan çıkarak sosyal-siyasal-kültürel bir dönüşümün içinde olan Pakistan'da geleneksel minyatüre yönelmesi çok anlamlıdır. Çünkü Batılı bir gücün sömürgesi olmaktan çıkıp bağımsızlığını kazanmasına rağmen Pakistan'ın sosyal, kültürel ve sanat hayatında hâlâ Batılı değerlerin önemseniyor olması ironiktir. Minyatürün sanat alanında bu bakımdan dışlanıyor olmasının, Sikander için alışılmadık bir üslup yaratması anlamında oldukça elverişli bir ortam yarattığı söylenebilir.

Sonuç

Çağdaş sanat alanında Pakistan sanatının yükselişi, çoğunlukla geleneksel bir biçim olarak minyatürün yeniden kullanımıyla ilişkilendirilmektedir. Bu ilişki, gelenekten kopmadan kişisel üslupları devreye sokan ve 'çağdaş' olarak nitelenebilecek bir biçim anlayışının oluşturulmasıyla ilgilidir. Bugün Pakistan sanatının yeni yüzünü temsil eden ve 'minyatür' temelli üretimler yapan Pakistanlı sanatçılar, ülkelerinin geçtiğimiz yüzyılda değişen ve dönüşen sosyolojik, siyasal ve ideolojik atmosferini sanat üretimlerinde bir çıkış noktası olarak kabul etmekte ve çalışmalarında ise zamanın ruhunu yansıtmaktadırlar. Pakistanlı sanatçıların bu sıradışı üretimleri, 'minyatür'ü artık tek başına tarihsel ve/veya unutulmuş bir biçim olmaktan çıkarmış ve böylelikle 'minyatür'ün yeni görme biçimlerine alan açan bir güncel sanat pratiği olarak ele alınmasına olanak vermiştir.

Çağdaş sanat dünyasının bakışlarını 'Batı-dışı/Batılı olmayan' (İngilizce literatürde kullanılış şekliyle 'non-Western') bir sanat biçimine ve farklı bir dünyaya yönelten öncü sanatçı Shahzia Sikander ise, farklı türden çalışmalarıyla 'minyatür'ün sınırları ve kuralları olmadığını göstermektedir. İslâm coğrafyasında tarih boyunca üretim yapmış ve günümüze ulaşmış üslupların ortak dilini, kompozisyon düzenini, mekân kurgusunu, renk skalasını, fırça tekniklerini ve malzemeyi üretme şekillerini usta-çırak ilişkisiyle deneyimleyen Sikander, bugün, izleyicilerini hem sanat biçimlerini hem de Batı'nın sanat eleştirisi kuramlarını sorgulamaya itmektedir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel Toprak, Filiz. "Çağdaş Sanat ve Geleneğin Değişen Yüzü: Jameel Ödülü", Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 12. Ulusal Sanat Sempozyumu, Değişen Paradigmalar ve Sanatta Sınır Deneyimler, Bildiriler Kitabı (26-27 Nisan 2018): 147-158.
- . "Modern Ortadoğu'nun Sanatçıları", Rh Sanart 33 (2006): 70-72.
- Babaie, Susan. "Voices of Authority: Locating the 'Modern' in 'Islamic' Arts", Getty Research Journal 3 (2011): 133-149.
- Desai N., Vishakha. "Geçmiş Bakmak; Bir Direnme, Düşünme ve Yaratma Eylemi", *Minyatür 2.0 Güncel Sanatta Minyatür*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları (2020): 72-87.

- Mian, Naib. "How Shahzia Sikander Remade the Art of Miniature Painting", *The New Yorker* (1 Haziran 2022): 1-18. (<https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/how-shahzia-sikander-remade-the-art-of-miniature-painting>)
- Nasar, Hammad. "Pakistan An Art of Extremes", *Orientalism* (2008): 48. (https://www.academia.edu/9657449/Pakistan_An_Art_of_Extremes)
- Porter, Venetia. "Jameel Ödülü'nün Doğuşu: Bir Jüri Üyesinin Bakışı", *4. Jameel Ödülü Sergi Kataloğu*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları, 2016: 38-44.
- Shabout, Shabout. "Güncelliği Ortaya Koymak: Günümüzde Minyatür", *Minyatür 2.0 Güncel Sanatta Minyatür*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları (2020): 88-101.
- Shabout, Nada. *Modern Arab Art: Formation of Arab Aesthetics*. Florida, University Press of Florida, 2007.
- Tüzün, Melihat ve Gürses, Bige. "Resimden Video Animasyona; Shahzia Sikander / Parallax (2013)", *2. Uluslararası Sanat Sempozyumu 'Sürüm 21'* (2017): 527-536.

BAĞLANTILAR

- Bağlantı 1:** <https://www.vam.ac.uk/info/jameel-prize> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Bağlantı 2:** <https://www.vam.ac.uk/exhibitions/jameel-prize-poetry-to-politics> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Bağlantı 3:** https://www.saatchigallery.com/exhibition/reviews/unveiled_29.htm Erişim Tarihi [22.02.2018].
- Bağlantı 4:** <https://www.shahziasikander.com/timeline> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Bağlantı 5:** <https://art21.org/artist/shahzia-sikander/> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Bağlantı 6:** <https://www.peramuzesi.org.tr/sergi/minyatur-2-0-/1251> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Bağlantı 7:** <https://www.themorgan.org/exhibitions/online/shahzia-sikander> Erişim Tarihi [10.10.2022].
- Bağlantı 8:** <https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/how-shahzia-sikander-remade-the-art-of-miniature-painting> Erişim Tarihi [12.06.2022].

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Resim 1.** 'The Scroll' (Rulo), çayla boyanmış *wasli* kağıt üzerine bitkisel pigment boya ve suluboya, 1989-1990. <https://www.shahziasikander.com/timeline> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Resim 2.** 'The Scroll'dan (Rulo) detay. <https://www.shahziasikander.com/timeline> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Resim 3.** 'Reinventing Dislocation' (Yerinden Edilmenin Yeniden Keşfi), Wasli kağıt üzerine bitkisel boya, suluboya ve guaj, 1997. <https://www.shahziasikander.com/timeline> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Resim 4.** 'Fragmanted Disorder' (Parçalanmış Kargaşa), Wasli kağıt üzerine bitkisel boya, füzen, suluboya ve guaj, 1996. <https://www.shahziasikander.com/timeline> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Resim 5.** 'Parallax', Sesli dijital animasyon, 15 dakika 25 saniye, 2013. <https://www.shahziasikander.com/timeline> Erişim Tarihi [31.10.2021].
- Resim 6.** 'Parallax', Sesli dijital animasyon, 15 dakika 25 saniye, 2013. <https://www.shahziasikander.com/timeline> Erişim Tarihi [31.10.2021].

MEETING OF CONTEMPORARY ART WITH MINIATURE: THE ART OF SHAHZIA SIKANDER

Filiz Adıgüzel

ABSTRACT

The starting point of this article is to discuss the orientation to a 'new' form for Westerners, which held the heritage of a different geography and culture – 'miniature', in the contemporary art scene focused on West and based upon Western values. 'Miniature' is a branch of book arts, one of the important branches of 'Islamic art', which is a problematic concept that Western art historiography classifies with its orientalist and reductive attitude. Today, 'miniature' is accepted as a term used and even featured in contemporary practices. It cannot be said that the tradition of miniature art and its production continue uninterruptedly in most of the Islamic countries. However, even though they were separated as different states since 1971, the strong cultural ties and traditional art production of South Asian countries have continued. In 1990s, Pakistani artist Shahzia Sikander, who completed traditional miniature education and used the language of contemporary art in her works, reunited the Western/'contemporary' with the traditional and Islamic 'miniature'. Within the scope of this paper, the meeting of 'contemporary' and 'miniature' was examined through Sikander's first miniature work and her selected subsequent artworks.

Keywords: Shahzia Sikander, Miniature, Islamic Art, Middle Eastern Art, Art of Pakistan